

KAPITEL 22

Hur ett Schumpeterianskt perspektiv kan leda till bättre innovationspolitik

Maureen McKelvey och Olof Zaring

Sverige står inför en rad problem och i den politiska debatten pekas innovation och entreprenörskap ofta ut som viktiga lösningar på många olika samhällsproblem. Med hjälp av innovation och entreprenörskap ska vi bekämpa arbetslöshet, reducera socialt utanförskap, stimulera produktivitet och undvika finansiella kriser. Vi ska skapa ekonomisk tillväxt och välfärd. I det här kapitlet reflekterar vi kring möjligheter och begränsningar i innovationspolitiken, utifrån ett Schumpeterianskt och evolutionärt perspektiv.¹

Kärnan i problemet vi står inför är att Sverige måste klara omställningen från en nationell till en global innovationsekonomi. Just nu tvingas Sverige – som land, innovationssystem och som en grupp individer och organisationer – att anpassa sig till ett antal nationella och internationella trender. Redan i dag måste därför viktiga frågor besvaras. Är den tidigare innovationspolitiken och dess tillämpning inom näringsliv och förvaltning tillräcklig i framtiden? Vi menar att en vidareutvecklad innovationspolitik behöver ta hänsyn till nya idéer, baserade på teorier och forskning inom ämnet. Annars är risken att komplexa problem förenklas och alltför enkla lösningar används. I kapitlet tar vi upp fyra områden där innovationspolitiken föranleder reflektioner från vår sida. Det handlar om dålig avkastning på samhällsinvesteringar i forskning och utveckling, föreställningen om entreprenörskap som en universal-lösning, förlust av högkvalificerade arbetstillfällen och svenska lärosätens konkurrenskraft.

¹ I kapitel 2 i den här boken kan du läsa mer om det teoretiska perspektiv som vi använder (McKelvey och Zaring 2016).

Sverige: innovationsledare eller innovationsförlorare?

Ett antagande om att omfattande samhällsinvesteringar i forskning och utveckling inte har förmått generera en god avkastning ligger som grund för synen på innovation och entreprenörskap i Sverige sedan decennier tillbaka. Antagandet har även använts som ett verktyg i strävan att förändra politik och samhälle, genom att påverka näringsliv och universitet. Det har bland annat handlat om att frambringa ”excellenta” universitet, fokusera på universitetens tredje uppgift och stimulera entreprenörskap och innovation i näringslivet via olika politiska styrmedel.

En oro över sjunkande produktivitet i industrin under 1990-talet ledde till att begreppet ”den svenska paradoxen” myntades av Charles Edquist och Maureen McKelvey (Edquist och McKelvey 1991a, 1991b). Begreppet förklarar sambandet mellan höga investeringar i FoU och nivån på innovation i industrin (se även Edquist och McKelvey 1996). Det paradoxala anses vara att samhället investerar betydande ekonomiska medel i forskning, men att det inte leder till innovationer i Sverige. Begreppet den svenska paradoxen har sedan dess fått stark förankring bland forskare och debattörer, och även vidareutvecklats. Ejermo och Andersson (2013, s 38) menar att:

”[...] den omdebatterade svenska paradoxen huvudsakligen uppträder i tre skepnader:

1. Det är fel på vår högteknologisektor – ’den egentliga svenska paradoxen’.
2. Akademin presterar otillräckligt – ’den akademiska paradoxen’.
3. Vi är inte tillräckligt entreprenöriella – ’den entreprenöriella paradoxen’.”

Många ledande forskare har varit aktiva i denna utveckling – flera av författarna till den här boken, men även till exempel professorerna Bo Carlsson, Charles Edquist, Merle Jacobs, Staffan Jacobsson och Åsa Lindholm Dahlstrand. Dosi med flera citeras också flitigt.

Sverige som nationell ekonomi är mycket FoU-intensiv med investeringar på 2,5–3,7 procent av BNP i FoU, alltsedan decennier tillbaka (SCB 2015a, OECD 2008). Notera dock att detta inte främst är investeringar finansierade av offentliga medel. Industriföretag, framförallt de stora Sverigebaserade, multinationella företagen, står för mer än 70 procent av de totala FoU-investeringarna i Sverige. Dessa företag tenderar att vara verksamma inom exportledda industriella sektorer som information och telekommunikation (12 procent av totala exporten, till exempel Ericsson), teknikindustrin (16 procent av totala exporten, till exempel SKF och ABB), motorfordon och transportindustrin (11 procent av totala exporten, till exempel Volvo AB och Volvo Cars) och läkemedelsindustrin (13 procent av totala exporten, till exempel AstraZeneca och Pharmacia) (SCB 2015b, Business Sweden 2015). Alltså bekostas FoU i Sverige i hög grad av stora multinationella företag.

Inom företag och näringsliv betraktas innovation och entreprenörskap som

ett allt viktigare sätt att konkurrera (Vinnova 2015). Svenskt näringsliv betraktas även som innovativt. Sverige placeras högt i rankningar av innovation och entreprenörskap på internationell nivå, speciellt när det gäller finansiella insatser. The Innovation Union Scoreboard (2013)² anser att landet är en av få "Innovation leaders" (EU-kommissionen 2015). Sverige gör väl ifrån sig enligt många indikatorer för innovation och kunskapsekonomi (som FoU-utgifter, antalet högskoleexaminerade, akademiska nystartsbolag, patent med mera. Se exempelvis Ds 2013:19, Ds 2009:21, Iva 2009, OECD 2007, Vinnova 2009). I Global Innovation Index hamnar Sverige på tredje plats och där betonas vikten av humankapitalet samt ett antal andra variabler för att förklara den höga placeringen (Cornell University, Insead och Wipo 2014). Sverige kan därmed betraktas som en liten men innovativ ekonomi.

Att lösa problematiken kring denna paradox har därför blivit en nyckelfaktor i svensk innovationspolitik. Politiska lösningar, framförallt förändringar inom universitet och tekniska högskolor, tillämpas för att bemästra paradoxen och skapa tillväxt. Det grundläggande problemet, och anledningen till att det spelar roll, är att om man mäter med de vanliga indikatorerna så ser det mycket bra ut i Sverige. Andra indikatorer däremot säger att det är svårt att göra den strukturella omvandling det faktiskt handlar om. Å ena sidan verkar svenska företag nu prestera bra, och de kom igen snabbt efter den finansiella krisen (OECD 2011). Å andra sidan påpekar både inhemska och internationella experter att det finns verkliga problem som kan leda till att Sverige som land kan bli en framtida "förlorare" i innovationsekonomin.

Vem blir entreprenör?

Ett behov av ökad sysselsättning är en viktig anledning till att olika aktörer ibland uppmärksammar entreprenörskap som ett politiskt verktyg i såväl en vinstdrivande som en icke-vinstdrivande form (SCB 2009). Vi vill påpeka att entreprenörskap ibland ses som lösningen till en rad ytterligare problem när politiker uppmanar människor att etablera nya företag.

En sådan situation är att det ofta saknas kvalificerade arbeten för högt utbildade individer. Storföretagen har under lång tid dragit ner på arbetskraften i Sverige, även inom högteknologiska sektorer. Talande exempel finns inom läkemedelsindustrin och ingenjörsintensiva områden som telekommunikation, transport och elektriska produkter (SCB 2014). Enligt SCB (2014) har tillverkningsindustrin reducerat antalet anställda med mer än 13 000 arbetstillfällen mellan 2010 och 2012. Att stimulera entreprenörskap blir en politisk lösning. Tanken är att kvalificerade personer som har blivit friställda från tillverkningsindustrin i stället ska kunna bli entreprenörer och starta nya företag.

Entreprenörskap ses ibland även som en lösning för en annan typ av sys-

² Tidigare European Innovation Scoreboard.

selsättningsproblematik, nämligen hur man ska kunna öka sysselsättningen bland unga personer och utlandsfödda. Sverige har en konstaterat hög arbetslöshet, speciellt när det gäller utlandsfödda och unga personer. Inom båda grupperna är dessutom arbetslösheten högre för lågutbildade personer. 2012–2013 var arbetslösheten cirka 24 procent i åldersgruppen 15–24 år, jämfört med 8 procent för befolkningen i sin helhet. Arbetslösheten för utlandsfödda låg på 16 procent, jämfört med endast 6 procent i övriga delar av befolkningen (SCB 2014).

Entreprenörskap kan även ses som en lösning på problemet med urbanisering. Behov av att skapa arbetstillfällen i andra områden än i tillväxtregioner som Stockholm, Malmö och Göteborg är ett viktigt argument för entreprenörskap som politiskt verktyg.

Vi vill poängtera att idén om att alla ska kunna bli entreprenörer är omdebatterad. Ur ett Schumpeterianskt perspektiv skulle vi vilja betona att entreprenörskap inte är detsamma som småföretagande – även om det finns en överlappning mellan de två begreppen (jämför med ”nödvändighetsentreprenören” i kapitel 2 i denna bok).

Den Schumpeterianska entreprenören är en individ som är beredd att ta stora risker – risker som få andra är villiga att acceptera. Risktagandet kan antingen leda till en god utdelning eller till ett totalt misslyckande. Det innebär att man kan förutsätta att vissa entreprenöriella företag kommer att slå ut. Småföretagaren däremot är i regel mer riskavert och mindre förändringsbenägen än entreprenören. Dessa effekter behöver belysas, även om vår syn på entreprenörskap fortfarande är att det är fördelaktigt för samhället i stort. Entreprenörskap bör uppmuntras, men det är viktigt att inse att entreprenörskap bygger på ständig förnyelse i kombination med ständig avveckling. Det är principen i den så kallade kreativa förstörelsen (Schumpeters *creative destruction*), men det är kanske inte det mest kraftfulla verktyget för att lyfta breda samhällsskikt ur arbetslöshet.

Sysselsättning i framtiden?

Utifrån dagens utveckling bör svenska politiska aktörer fundera över hur vi ska kunna sörja för välbetalda, intressanta arbetstillfällen i en framtida kunskaps- och innovationsekonomi – om vi saknar välutbildat humankapital (Alvesson 2006, OECD 2011). Givet den amerikanska trenden, där denna typ av arbeten har gått förlorade (Lazonick 2009), borde svenska politiker vara oroliga över förlusterna av många högkvalificerade arbeten inom teknikindustrin. Många storföretag har minskat antalet medarbetare de senaste decennierna, även inräknat antalet FoU-arbetstillfällen. Det gäller för branscher så skilda som läkemedel (Pharmacia, AstraZeneca), bilar (Saab) och telekommunikation (Ericsson). En del av den välutbildade arbetskraften som har avskedats byter yrke. Andra startar företag inom teknikbranscher och några flyttar till konkurrerande företag i samma branscher. Exempelvis har många som

tidigare arbetade på Ericsson fått anställning på Huaweis FoU-avdelningar i Göteborg, Lund och Stockholm. Vissa företag eller FoU-centrum har också ökat antalet medarbetare. Till exempel utvecklingsbolaget Cevt i Göteborg, som levererar till både Volvo Cars och Geely. Det är positivt då välutbildad arbetskraft stannar i Sverige, men betyder också att kunskapsintensiva arbetstillfällen ökar i företag som är utländskt ägda.

Hur hänger utbildningssystemets resultat, en högutbildad arbetskraft och framtida högkvalificerade arbetstillfällen ihop? Ett exempel är eventuella effekter av det svenska skolväsendets misslyckande, manifesterat genom den tydliga försämringen i OECD-studien Pisa. OECD (2015) konstaterar att inget annat land som deltar i Pisa-undersökningen har haft ett brantare fall i resultaten.

”Sweden should take advantage of the broad consensus among teachers, schools and politicians of the urgent need for reform. Agreeing a national education strategy with clear priorities and responsibilities and stronger accountability will be critical to promoting long-term quality and equity.”
(Andreas Schleicher, OECD Director of Education and Skills)

Det svenska utbildningssystemets nedgång kan få effekter som sämre produktivitet, vilket i det långa loppet leder till negativa effekter på sysselsättning, löner, levnadsstandard och vår förmåga att finansiera välfärdsstaten.

Innovationsprocesser, kunskap och lärande – kan svenska universitet konkurrera?

De svenska lärosätenas konkurrenskraft är viktig i relation till innovationsprocesser, kunskap och lärande. De är en källa till ny kunskap: Genom forskning, spridning av nya rön till studenter och alumner men också genom mer direkt samverkan med samhället. Vi menar att det finns spänningar mellan globalisering och provinsialism, där svenska universitet, högskolor och högre utbildningsinstitut konkurrerar på en global eller på en väldigt lokal/regional scen. Vår bild är att globaliseringen av lärosäten påverkar Sveriges innovationskapacitet (McKelvey och Holmén 2009). Låt oss kontrastera de två extremer. Hur fungerar internationalisering och provinsialism?

För de mer internationellt präglade institutionerna och forskningsenheterna vid svenska lärosäten har globaliseringen lett till flera nya utvecklingsmönster. Det första mönstret följer av forskningens internationalisering då forskare i allt högre grad började publicera i internationella tidskrifter och bygga upp internationella kontaktnät. En annan trend var rekryteringen av internationella studenter på 1990-talet, innan studieavgifter infördes för studenter ”från tredje land”. Införandet av en studieavgift 2011 för icke-EU-medborgare resulterade i en 60-procentig nedgång i nya internationella studenter från länder utanför EU. Det motsvarar ungefär 6 000 studenter totalt. 2012

hade Sverige totalt 4 200 studenter från icke-EU-länder och 9 400 studenter från EU/EEA och Schweiz (Universitetskanslersämbetet 2013). Många universitet etablerade därför engelskspråkiga mastersprogram för att kunna möta de nya studenterna – och efterfrågan var hög. Programmen blev också en slags försöksarena i multikulturella färdigheter för universitet och studenter. Genom att ha börjat ge undervisning på engelska i stället för svenska följde nästa utvecklingsmönster: Att i högre grad kunna rekrytera doktorander och forskare som inte talade flytande svenska.

I kontrast till detta har vissa institutioner och forskningsenheter vid svenska lärosäten gått mot ökad lokal specialisering. Ett utvecklingsmönster har varit att säkra finansiering genom att ge undervisning på svenska, exempelvis för lärarutbildningar eller fristående kurser. Det innebär att rekryteringsbasen blir mer begränsad till utbudet av arbetskraft vid den egna institutionen eller en systerinstitution.

Avslutande reflektioner

Inom evolutionär ekonomi är kunskap, innovation och entreprenörskap nycklar till hur ekonomin fungerar. Innovation och entreprenörskap betyder, utifrån detta teoretiska perspektiv, att företag och organisationer skiljer sig åt på sätt som kommer att påverka hela socioekonomin. Ett Schumpeterianskt ramverk gör att vi kan hantera både mikro- och makroprocesser samtidigt. Med makroprocesser menar vi breda processer som att ekonomisk utveckling och samhällelig tillväxt är resultatet av ett komplext socioekonomiskt system. Mikroprocesser, menar vi, är aktörer som inkluderar såväl individer som organisationer av olika typer. Detta sätt att tänka kan kontrasteras mot det äldre nationalekonomiska tankesättet att företag endast kan förstås som ett förhållande mellan in- och utflöden av kapital och varor. Variation skulle då inte spela någon roll eftersom systemet ändå återgår till ett jämviktsläge efter att ha blivit utsatt för externa chocker.

Eftersom inte alla företag beter sig på samma sätt är den enkla empiriska insikten att skillnader mellan företag och organisationer när det gäller förmågor spelar roll. Den djupare teoretiska insikten är att analyser av makrofenomen behöver göras baserat på en förståelse av nyskapande, val av alternativ och bevarandet av rutiner i en dynamisk process av ekonomisk förändring. Givet dessa mikroförhållanden av diversitet och selektion kan framtiden utvecklas utefter olika vägar eller banor. Möjligheter kan skapas över tid och bli exploaterade av entreprenörer. De innovationer som skapas på detta sätt kommer att fortsätta störa ekonomin. De kommer ibland att ändra aktiviteter och få ekonomin att röra sig i en ny riktning.

Referenser

Alvesson, M: *Tomhetens triumf. Om grandiositet, illusionsnummer och nollsummespel*. Atlas i samarbete med Liber, 2006

Business Sweden: *Sweden's exports 2014*. <http://www.business-sweden.se/contentassets/4c591ba02d7b49e2877c3d5a2ffd92d7/swedens-exports-2014.pdf>, nedladdad 2015-07-31

Dosi, G, Llerena, P & Labini, M: *The relationships between science, technologies and their industrial exploitation: an illustration through the myths and realities of the so-called 'European Paradox'*. Research Policy, 35, 1450–64, 2006

Edquist, C & McKelvey, M: *Högteknologiska produkter och produktivitet i svensk industri*. I Expertrapport nr 10, Produktivitetsdelegationen, 1991a

Edquist, C & McKelvey, M: *The diffusion of new product technologies and productivity growth in Swedish industry*. Consortium on Competitiveness & Cooperation Working Paper, No 91-15, 1992. Berkley, CA: Center for Research in Management, University of California at Berkeley, 1991b

Edquist, C & McKelvey, M: *High R&D Intensity without High Tech Products: A Swedish Paradox?* I Nielsen, K & Johanson B (red): *Institutions and Social Change: New Perspectives on Markets, Firms and Technology*. Edward Elgar Publishing, 1998

Ejermo, O & Andersson, M: *Tre versioner av den svenska paradoxen*. I Karlén, Å & Gustafsson, J (red): *Det innovativa Sverige. Sverige som kunskapsnation i en internationell kontext*. Esbri, 2013

Framtidskommissionen: *Future Challenges for Sweden. Final report of The Commission on the Future of Sweden*. Translation of Ds 2013:19, 2013

Globaliseringsrådet: *Bortom krisen*. Ds 2009:21, 2009

IVA: *Innovation för tillväxt*. 2009

Lazonick, W: *Sustainable prosperity in the New Economy?* Upjohn Institute for Employment Research, 2009

McKelvey, M & Holmén, M (red): *Learning to Compete in European Universities From Social Institution to Knowledge Business*. Edward Elgar Publishing, 2009

McKelvey, M and Zaring, O: *Forskningen om innovation och entreprenörskap ur ett kunskapsperspektiv – Inspirerat av Schumpeter och evolutionär ekonomi*. I McKelvey, M & Zaring, O (red): *Sveriges entreprenöriella ekosystem – Företag, akademi, politik*. Esbri, 2016

OECD: *Technology and Industry Outlook 2008*.
<http://www.oecd.org/sweden/41559392.pdf>, nedladdad 2015-07-31

OECD: *OECD Reviews of Sweden*. 2011

OECD: *Sweden should urgently reform its school system to improve quality and equity*. <http://www.oecd.org/sweden/sweden-should-urgently-reform-its-school-system-to-improve-quality-and-equity.htm>, nedladdad 2015-07-31

SCB: *Unemployment*. http://www.scb.se/en_/Finding-statistics/Statistics-by-subject-area/Other/General-statistics/Economic-statistics/Aktuell-Pong/31243/EK0104eng/Unemployment-selected-countries/, nedladdad 2015-07-31

SCB: *Statistisk årsbok 2014 – Arbetsmarknad*. http://www.scb.se/Statistik/_Publikationer/OV0904_2014A01_BR_14_A01BR1401.pdf, nedladdad 2015-07-31

Vinnova: *Vinnovas internationella strategi – att främja hållbar tillväxt i Sverige genom internationellt forsknings- och innovationssamarbete*. VP 2009:02, 2009

Vinnova: *Långsiktig utveckling av svenska lärosätens samverkan med det omgivande samhället – Effekter av forsknings- och innovationsfinansiärers insatser*. VA 2015:03, 2015